

Vikingetidsskatten fra Linnakse (Estland) og dateringen af de danske runemønter

Af Ivar Leimus

Den 17. august 2010 blev der gjort et bemærkelsesværdigt fund i Estland, nærmere bestemt i landsbyen Linnakse (den centrale del af Harjumaa (regionen omkring Tallinn), Anija Kommune i det tidligere Harju-Jaani sogn). Det drejer sig om et skattefund bestående af ni sølvsmykker, en sølvbarre og 1329 mønter, der fremkom ved metaldetektorafsøgning. Ved den efterfølgende undersøgelse af fundstedet dukkede yderligere 21 mønter op, således, at det samlede antal mønter blev 1350. Langt hovedparten af mønterne (1088) stammer fra mange forskellige tyske møntsteder, dernæst følger angelsaksiske (164), danske (56), islamiske (15), svenske/anglo-skandinaviske (11) og ungarske (10) mønter. Endeligt er der ligeledes nogle få eksemplarer fra Irland (3), Bøhmen (2) og Italien (1).

Et af hovedproblemerne ved fundet var at fastslå nedlæggelsestidspunktet så præcist som muligt. Det drejer sig om at indkredse fundets yngste mønt, da skatten jo må have været nedlagt efter dens prægetidspunkt (*terminus post quem* – TPQ). Fundet indeholder en række tyske mønter (i alt 37 stykker), der tidligst kan være præget i 1056 (kong Henrik IV – Worms,¹ Speyer,² Regensburg³ og en efterligning af Duisburg-typen,⁴ Henrik IV og biskop Vilhelm de Ponte – Groningen,⁵ ærkebiskop Anno af Köln⁶). Imidlertid er nogle stykker måske yngre endnu. Først og fremmest skal nævnes en penning præget af den saksiske greve Herman i Jever.⁷ Dens prægestart sættes normalt til efter Hermans faders hertug Bernhard II af Saksens død i 1059.⁸ Den store lighed mellem mønterne præget af Herman og dem slået af hans ældre bror hertug Ordulf (1059-71) hører med til billedet. I virkeligheden ved vi meget lidt om Hermans liv ud over hans kamp mod kejseren i 1070'erne.⁹ Hans dødsår 1086 er naturligvis ikke til megen hjælp for at bedømme prægeperioden for hans mønter. Den dækker sandsynligvis ikke hele perioden fra omkring 1060 til 1086, som Christoph Kilger ellers har foreslået¹⁰, men startåret kan meget vel være korrekt – Bernhard II døde 29. juni 1059. Det er umuligt at sige, om Ordulf og Hermann møntede i eget navn allerede samme år eller først året efter eller senere.

De to penninge fra Erfurt af typen Dbg. 1837 udgør endnu en brik i puslespillet. Det var Hermann Dannenberg selv, der tilskrev denne type til ærkebiskop Sigfred af Mainz (1060-84), selvom han måtte indrømme, at han ikke kendte eksemplarer med læselig indskrift.¹¹ Det er sandsynligvis årsagen til, at denne tilskrivning altid følges af et spørgsmålstegn

Dansk bearbejdning:
Jens Christian Moesgaard.

Fig. 1. Erfurt, ærkebiskop Sigfred (1060-84), Dbg. 1837.

Fig. 2. Jever, grev Hermann (†1086), Dbg. 597.

3

Fig. 3. Fire eksempler af Danmark, Svend Estridsen (1047-74/6), Hauberg 30.

i senere publikationer. Imidlertid har Gert og Vera Hatz beskrevet en sådan penning med indskriften //FRI/ på forsiden. Den stammer fra det kæmpestore Johannishus fund.¹² Det støtter Dannenberg's tilskrivning af mønttypen til Sigfred. En mønt fra det estiske skattefund fra Kuigatsi, nedlagt efter 1070, peger i samme retning. Denne mønt har samme bagside som Dbg. 1837, men en helt anden forside. I stedet for et kors bærer den en biskopsbuste med en bispestav og indskriften SIGIFRIDVARCHI//.¹³ Så det forekommer rimeligt at sætte TPQ for den tyske komponent i Linnakse-skatten til 1060.

Blandt de engelske mønter er den yngste en penning af Edvard Bekenderens Pointed helmet-type, der sandsynligvis blev præget fra omkring 1053 til omkring 1056. Der er heller ingen svenske, bøhmiske, ungarske, italienske eller irske mønter fra 1060'erne eller senere. Men ret overraskende indeholder fundet 4 danske Lund-mønter med runeindskrifter præget under Svend Estridsen (1047-74/6). De er af Haubergs type 30¹⁴ og bærer møntmesternavnene Sægrim, Styrcar,¹⁵ Thorkil og Ulkil.¹⁶

1 Dbg. (= H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. 4 bind, Berlin 1876-1905), nr. 846 (18 ex.). For dateringen af denne type se: I. Leimus, Dbg. 846 – eine Prägung von Heinrich III. oder Heinrich IV.? *Geldgeschichtliche Nachrichten* 3, marts 2000, s. 57–62.

2 Dbg. 831 (4 ex.).

3 W. Hahn, *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*. Braunschweig 1976, nr. 54 (2 ex.).

4 P. Berghaus, *Duisburger Münzen. Duisburg im Mittelalter*. Duisburg 1983, 7:1cN.

5 Dbg. 546.

6 W. Hävernick, *Die Münzen von Köln*. Köln 1935, nr. 313f (2 ex.), 322, 323 (3 ex.), 325.

7 Dbg. 597.

8 *Allgemeine deutsche Biographie* 2. Leipzig 1875, p. 437.

9 H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. bind 1, Berlin 1876, p. 235.

10 C. Kilger, *Pfennigmärkte und Währungslandschaften. Monetarisierungen im sächsisch-slavisches Grenzland ca. 965–1120*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series 15. Stockholm 2000, s. 180.

11 H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit* bind 2. Berlin 1894, s. 746.

12 *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*. 4. Blekinge, 1. Bräkne-Hoby – Sölvesborg, Stockholm 2011, nr. 5:2245.

13 A. Molvögin, *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland*. Numismatische Studien 10. Hamburg 1994, nr. 51:343, pl. 7.

14 P. Hauberg, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. København 1900.

15 E. Moltke, *De danske runemønter og deres prægere. Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1950, nr. 53.

16 Sammesteds, nr. 113?.

De danske runemønter er blevet udforsket siden starten af 1800-tallet. Peter Haubergs arbejde fra 1900 er grundlæggende, og danske forskere har siden da dateret runemønterne ud fra deres forekomst i fundene til slutningen af Svend Estridsens regeringstid, det vil sige fra cirka 1065 og frem.¹⁷

Der findes imidlertid nogle få fund af tilpas stor størrelse til at være repræsentative, der indeholder danske runemønter, skønt de har TPQ'er, der er lidt tidligere end 1065. Foruden Linnakse-fundet indeholder endnu et estisk fund fra Edise (525 mønter, TPQ 1060) en mønt af Hbg. 30.¹⁸ Også i Danmark har vi Kirke Værløse-skatten (339 mønter) med TPQ cirka 1059 (Edvard Bekenderen, Hammer cross), hvis vi ser bort fra de tre runemønter (Hbg. 30).¹⁹ De udenlandske mønter i Bonderup-skatten (240 mønter, hvoriblandt to Hbg. 30 med runer) er endnu ældre og har TPQ cirka 1050 (Edvard Bekenderen, Expanding cross).²⁰

Der er bemærkelsesværdigt få svenske fund fra 1050'erne og 1060'erne i sammenligning med den foregående (og i mindre grad den efterfølgende) periode, og mange af dem er endnu ikke blevet publicerede.²¹ Jeg er ikke faldet over nogen runemønter i fund fra før 1065 i de hidtil publicerede bind i CNS-serien, men i følge en studenteropgave fra Stockholms Universitet er der mindst en runemønt af typen Hbg. 30 i Stommen-fundet (189 mønter, TPQ 1060).²² Således viser fundmønstret tydeligt, at Hbg. 30 er den tidligste af de tre typer runemønter fra Lund (Hbg. 30, 31, 32a), hvilket Hauberg givet var opmærksom på, idet han placerede den først blandt runemønterne.

Hvad mere er, Kenneth Jonsson har rekonstrueret et andet fund med TPQ omkring 1060, der sandsynligvis er fra Halland, og som indeholdt tre runemønter, to af typen Hbg. 30 og den anden af Hbg. 31.²³ Imidlertid består skatten i sin nuværende form kun af 72 mønter, og det lille antal gør den præcise bestemmelse af TPQ usikker.

Ikke desto mindre kan det ikke udelukkes, at i det mindste typen Hbg. 30 blev indført en smule tidligere end hidtil antaget. I ovenanførte studenteropgave har Abrahamsson sat starten på udmøntningen af både Hbg. 30 og 31 til omkring 1062.²⁴ Cecilia von Heijne fremfører i sin disputats, at prægningen af runemønterne begyndte cirka 1060.²⁵ Denne datering er den alment accepterede blandt svenske forskere,²⁶ og den er fint i overensstemmelse med forekomsten af Hbg. 30 i en række fund, således som vi så det ovenfor. Hvis det er tilfældet, skal TPQ for Linnakse-skatten sættes til cirka 1060 på grundlag af de tyske mønter.

17 Hauberg 1900, s. 52; Moltke 1950, s. 3; J. S. Jensen, Runemønterne fra Lund, *Tusindtallets Danske Mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling*. Nationalmuseet 1995, s. 82-83; J. S. Jensen, The introduction and use of runic letters on Danish coins around the year 1065, *Runes and their Secrets. Studies in runology*, København, 2006, s. 159-168.

18 I. Leimus & A. Molvögin, Edise mündiaare 11. sajandist. *Eesti Arheologia Ajakiri* 2. Tallinn 1998, nr. 116.

19 *Danmarks middelalderlige skattefund c.1050-c.1550*, bind 1. København 1992, nr. 23.

20 Sammesteds, nr. 19.

21 Cf. K. Jonsson, *Viking-Age hoards and late Anglo-Saxon coins. A study in honour of Bror Emil Hildebrand's Anglosachsiska mynt*. Stockholm 1987, s. 23, 28-29.

22 Å. Abrahamsson, *Myntningen i Danmark 1042-1146 – en studie med utgångspunkt i det svenska materialet*. C-uppsats i arkeologi, handledare Cecilia Persson. Stockholms universitet / Högskolan Gotland 1996, s. 18-19.

23 K. Jonsson, En västsvensk myntskatt från 1060-talet. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1997-99 (2004), s. 53-63.

24 Abrahamsson 1996, s. 19.

25 C. Von Heijne, *Särpräglad. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130)*. Stockholm Studies in Archaeology 31. Stockholm 2004, s. 118.

26 Personligt oplyst.